

מיקום הכלים במקדש והמעבר ביניהם

ראשי הפרקים

- א. מיקום הכלים במשכן - החיוב לעומת הביצוע.
- ב. כיוון עמידת הכלים במשכן ובמקדש.
- ג. הרווחים והשטח סביב הכלים, הדרושים לצורך העבודה.
- ד. מיקום וכיוון הכלים בבית ראשון.
- ה. מיקום הכלים בבית שני.
- ו. מסלול מעבר הכהן הגדול בהיכל ביום הכיפורים.
- ז. מיקום ומעבר - הסבר שיטות התנאים, השוואת שיטות רש"י והרמב"ם.
- ח. ההיכל והכלים בבית ראשון, לשיטות התנאים על פי הרמב"ם.
- ט. סיכום.

א. מיקום הכלים במשכן : החיוב לעומת הביצוע

מן התורה, יש להעמיד את **המנורה ברביע הדרום מערבי** של הקודש במשכן ואת **השולחן ברביע הצפון מערבי**, שכן הם צריכים להימצא "מחוץ לפרכת", וכל אחד מהם צריך להימצא "על [יד] צלע המשכן" המסוימת שלו, זו מול זה¹. את **מזבח הקטורת** יש להעמיד **במרכז המחצית המערבית של הקודש - מול הארון**², משוך מזרחה מקו הרוחב עליו עומדים המנורה והשולחן, שכן בכל מקום בתורה בו נזכרים הכלים לפי הסדר מקדש הקדשים החוצה, הם נזכרים לפניו³. ברם על פי התיאור בברייתא דמלה"מ פ"ד⁴, המשכן וכליו נעשו באופן מושלם ומדויק⁵, על כן **בפועל** הועמדו השולחן והמנורה כך שאורכם הגיע עד בדיוק חצי המרחק שבין הפרוכת ואמצע

1. ככתוב: "ושמת את השולחן מחוץ לפרכת ואת המנורה נכח השולחן על צלע המשכן תימנה והשולחן תתן על צלע צפון" (שמות כו, לה). "**מחוץ**" אינה מגדירה מרחק אלא צד, בעוד ש"**לפרכת**" מבטאת **קרבה** יחסית לפרכת. "על [יד] צלע המשכן" משמע סמוך, והסמוך ביותר הוא הצמוד, אולם ראה להלן שקיימת מחלוקת תנאים לגבי הרווחים בין השולחן לכותל הצפוני ובין המנורה לכותל הדרומי. "נכח" = מול בריחוק, באותו מרחק מהפרוכת ומהכותל הסמוך.
2. ככתוב: "ועשית מזבח מקטר קטרת עצי שטים תעשה אותו...ונתתה אתו לפני הפרכת אשר על ארן העדת לפני הכפרת אשר על העדת אשר אועד לך שמה" (שמות ל, ו). "לפני הפרכת" - בקרבה יחסית אליה. "לפני הכפרת" - במרכז רוחב המשכן מול ארון הברית.
3. שמות ל, כז. שם ל"א, ט. שם ל"ה, יג-טו. שם ל"ז, לפי סדר הפסקאות: השולחן - י ואילך, המנורה - יז ואילך, מזבח הזהב - כה ואילך. שם ל"ט, לו-לח. שם מ', ד-ה. שם מ', הכלים כסדר מיקומם: כב-כג, כד-כה, כו-כז. וכן במדבר ג', לא. וכך גם בסדר כיסוי הכלים שם בפרק ד'. בהלכות בית הבחירה פ"ג, מקדים הרמב"ם לתאר את מזבח העולה לפני המנורה, לפני השולחן ולפני מזבח הזהב, בניגוד לסדרם בתורה ובברייתות. וצ"ע מדוע.
4. "...מחוץ לפרכת היו שולחן ומנורה מונחים, אלא שהשולחן בצפון ומנורה בדרום כנגדו...**וכשם שהיו מונחים באהל מועד כך היו מונחים בבית עולמים**, אלא שאהל מועד ארכו שלשים אמה ורוחבו עשר אמות, ובית עולמים ארכו שלשים אמה ורוחבו עשרים אמה...**וקני המנורה היו מכוונים כנגד ארכו של שולחן, ומזבח הזהב היה נתון בתוך הבית** (=במרכז המשכן, לרוחבו), **חולק את הבית** (=המשכן, לאורכו, ואורך המזבח נמצא) **מחציו ולפנים**, ומכוון היה כנגד הארון...מן הקרשים שבדרום עד קנה המנורה שתי אמות ומחצה [בדפוסים וכתבי יד שלפנינו הגרסה היא "קני", ברם להלן נוכיח שצריך לגרוס כאן ולהלן קנה], **ומקנה המנורה עד השולחן חמש אמות**, ומן השולחן ועד הקרשים שבצפון שתי אמות ומחצה, **הא למדת שרוחבו עשר אמות**. מן הקרשים שבמערב עד הפרוכת עשר אמות. מן הפרוכת עד השולחן חמש אמות, מן השולחן עד מזבח הזהב חמש אמות, **ממזבח הזהב עד העמודים שבמזרח עשר אמות**. הא למדת שאורכו שלשים אמה".

מיקום מזבח הקטורת בבית ראשון מפורש בכתוב: "**ולפני הדביר** עשרים אמה ארך ועשרים אמה רחב ועשרים אמה קומתו ויצפהו זהב סגור **ויצף מזבח ארז**" (מלכים א, ו, כ), אם כן המזבח עמד בסוף עשרים האמה של המחצית הפנימית של הקודש (כך הבין רס"ג, ברם שאר פרשני המקרא סברו שבמלים "ולפני הדביר" מדובר בקודש הקדשים,

הקודש, וסמוך ככל האפשר לכתלים, תוך התחשבות בצורך לאפשר גישה נוחה של הכהנים אל הכלים לצורך העבודה בהם, היינו : דישון המנורה והטבתה והחלפת לחם הפנים. ואילו המזבח הועמד כאשר צידו המזרחי מצוי על קו מחצית הקודש, כדי לסמן במיקומו את חלוקת הקודש לשתי מחציות שוות⁶. **שלשת הכלים עמדו אפוא מערבית לקו מסוים**, השולחן והמנורה על קו הרבע המערבי והמזבח על קו המחצית המערבית של הקודש. זה כנראה **המקור לקביעתו של הרמב"ם, שארון הברית עמד במערב קדש הקדשים**⁷, שכן גם הוא עמד מערבית לקו המחצית שם.

התנא דברייתא דמלה"מ פ"ד, כולל את מידת כל כלי (היינו אורכו או רוחבו בהתאם) במדידת המרחק אליו⁸, בעוד שעובי הקרשים והפרוכת לא נכלל במדידת המרחקים.

ב. כיוון עמידת הכלים במשכן ובמקדש

המשכן והמקדש נבנו כשאורכם בכיוון מערב-מזרח. נחלקו רבי (יהודה הנשיא) ורבי אלעזר ברבי שמעון (בר יוחאי) בברייתא במנחות צח,ב, לגבי **כיוון עמידת השולחנות** (בבית ראשון, כמו גם במשכן ובבית שני). רבי סבר שהם עמדו כשאורכם לאורך המקדש, ואילו רבי אלעזר ב"ר שמעון סבר שהם עמדו כשאורכם לרוחבו. ברם בדיון בגמרא, מתברר שמחלוקת דומה קיימת ביניהם **גם לגבי כיוון עמידת המנורות**. במשכן ובבית שני היו רק שולחן אחד ומנורה אחת, ואילו בבית ראשון נוספו עשרה שולחנות ועשר מנורות, והכלים סודרו בשלוש שורות. על כן עלינו לדון הן בשאלת כיוון כל כלי כשלעצמו והן בכיוון שורות הכלים.

מרבית הראשונים ובראשם רש"י, סברו שקיימת מחלוקת במציאות, הן לגבי כיוון כל כלי והן לגבי כיוון שורות הכלים. ואילו **לשיטת הרמב"ם ורס"ג, המחלוקת במציאות מצומצמת** ונוגעת רק לכיוון עמידת כל שולחן כשלעצמו. לשיטתם, **המחלוקת הבסיסית לגבי "המנורה" עוסקת רק בהגדרתה**. לשיטת רבי, "המנורה" היא הקנה האמצעי בלבד וכיוון עמידתו לאורך המקדש נקבע על פי פי הנר שעליו (הוא נר התמיד, הנר המערבי) המופנה למערב, אשר על כן ששת קני כל מנורה עמדו לרוחב המקדש משני צידי הקנה האמצעי, ולפי רס"ג - בחצי קשת,

למרות הקושי להבין את ההקשר למזבח לפי פירושם, אך אין מקום להאריך בסוגיה זו הראויה למאמר נפרד. להלן נראה שלשיטת הרמב"ם ורס"ג, וכן לשיטת רבי לפי רש"י, גם החישוב של מיקום השולחנות עם המעברים ביניהם מחייב שהמזבח יועמד בדיוק כמו במשכן - במרכז המקדש לרוחבו וכך שצידו המזרחי מצוי על קו מחצית הקודש. לגבי בית שני ראה להלן במאמר.

5. גישה דווקנית כזו באה לידי ביטוי בדיון בירושלמי שקלים פ"ד ה"ב : "ר' אליעזר ור' יוסי בן חנינה תריהון אמרין : כל הן (=מקום) דכתיב "נכח" - מעכב, "צלע" - אינו מעכב. ואמר רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן : **ואפילו (" על) צלע" מעכב**. ואמר ר' אילא בשם ר' שמואל בר נחמן : **ואפילו שימה (= "ושמת") מעכב**. א"ר חנינא : **כאן בעבודות שבפנים** (ההיכל, שמעכב), **כאן בעבודות שבחוץ** (שאינו מעכב)". מהירושלמי (כמו מהבבלי מנחות צט,א) ברור שקיימות היו גישות שונות באשר למיקום הכלים במקדש, ויש מי שדורש **לשים** כל כלי במקדש בנקודה מסוימת בדווקא. "שימה" (בניגוד ל"נתינה") מציינת מיקום מדויק.

6. **הן המשכן והן המקדש היו מחולקים לשלושה חלקים שווים** : לקודש הקדשים, מחצית הקודש הפנימית בה עמדו הכלים והמחצית החיצונית הריקה, כמובא במנחות צח,ב : "תני חדא מחצית בית ולפנים היו (הכלים) מונחין ותני חדא משליש הבית ולפנים היו מונחין, ולא קשיא, מר קא חשיב בית קדשי הקדשים בהדי היכל, מר לא קא חשיב בית קדשי הקדשים בהדי היכל". חלוקה זו אינה טכנית בלבד אלא בעלת משמעות רבה, אך מאמר זה אינו עוסק בצדדים הרעיוניים של הסוגיה. כך גם ברמב"ם, משנה תורה, הלכות בית הבחירה פ"ג הי"ז.

7. משנה תורה, הלכות בית הבחירה פ"ד ה"א, ולא מצאו נושאי כליו מקור לקביעתו, עיי"ש.

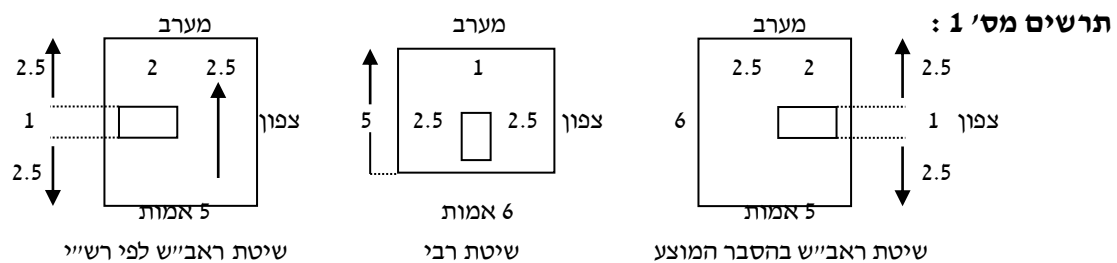
8. הוא נוקט כרבי (במנחות צח,ב), שכן הוא מותיר רווח של 2.5 אמות בין השולחן לכותל הצפוני.

מזרחית לו. אך גם לשיטת רבי אלעזר ב"ר שמעון, הסובר ש"המנורה" כוללת את כל שבעת הקנים, קני המנורה עמדו לרוחב המקדש⁹. להלן נראה ששיטת רס"ג והרמב"ם מוכחת באופן בלתי תלוי מסוגיית מיקום הכלים בהיכל והמעבר בו¹⁰.

ג. הרווחים והשטח סביב הכלים, הדרושים לצורך העבודה

1. השולחן

השטח הדרוש לכל שולחן הוא 5X6 אמות מרובעות, שכן בתוך מלבן בשטח כזה השולחן עמד במרכז האורך, אך בצידו לרוחבו, כך שניתן היה לשני זוגות כהנים, לעבור ליד השולחן בצד רוחבו עם שתי מערכות לחם הפנים, ולהחליף אותן משני צידי אורכו¹¹:

ניכר אפוא לעין שכיוון עמידת השולחן משליך על הרווח הנדרש בין השולחן לכותל הצפוני. ברם כפי שנראה להלן, בסוגיית מעבר הכהן הגדול בהיכל ביום הכיפורים, סובר רש"י שגם לשיטת ראב"ש - הסובר שהשולחנות עמדו לרוחב המקדש - נשמר רווח של לפחות 2.5 אמות בין הכותל הצפוני לבין צד רוחב השולחן, הן במשכן והן בבית שני, ורק בבית ראשון לא היה הדבר אפשרי, ושורות השולחנות עמדו צמודות לכותל הצפוני (תרשים מס' 3 להלן). על הקשיים הנובעים משיטת רש"י, נדון בסוגיה עצמה.

2. המנורה ומעלותיה :

לשיטות כל הראשונים חוץ מרס"ג, קני המנורה עמדו בקו ישר. עובי הקנים היה פחות מטפח (שכן כל כפתור עם שני הקנים היוצאים ממנו תפסו טפח מגובה המנורה). רוחב הרגליים

9. ראה מאמרנו: "מנורת המקדש - צורתה וכיוון עמידתה", תחומין כו, עמ' 489 ואילך. ברם קיים שוני קל במיקום השולחנות והמנורות בין שיטות התנאים, כפי שיבואר להלן.

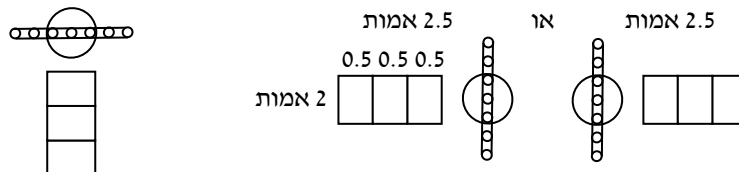
10. שיטת רס"ג והרמב"ם נראית כמבוססת על הברייתא דמלאכת המשכן כמקור יחידאי, הקובע שקני המנורה במשכן עמדו "כנגד רוחב השולחן", כלומר בניצב לו. במאמר הנ"ל על המנורה, בתחומין כו, הראינו שאם נכונה תפישת הרמב"ם את שיטת רבי, הרי שנוסח הספרי שלפנינו שגוי ויש צורך לתקנו בהתאם. ברם ההסתמכות על מקור יחידאי והצורך לתקן את הנוסח במקור עתיק כספרי ומקבילותיו, "מחלישים" את ההסבר, אעפ"י שההגיון הפנימי שלו מוכח מפשט הכתוב. על כן באנו במאמר זה "לחזק" את שיטת הרמב"ם בראיה חיצונית ובלתי תלויה, מסוגיית המעבר של הכהן הגדול.

11. כפי שמבאר רש"י בפירושו למנחות צט, א ד"ה "אלא למאן דאמר (=רבי) : מזרח ומערב" וכן ביומא לגב, ד"ה "משוך מן הכותל". כך מובא במנחות צח ע"ב: "אמר ר' יהודה : תרי גברי באמתא ופלגא, ולא מסתגי להו". הרווח בין בדי הארון היה אורך הארון שהוא 2.5 אמות. **רוחב אדם ממוצע הוא כאמה ורבע**. לצורך השוואה יש להזכיר, שהסובב של מזבח העולה, כמו גם מקום הילוך הכהנים בראש המזבח, היו ברוחב אמה בלבד. הסובב לא היה ברוחב 6 טפחים אלא רק 5 טפחים (=כ-40-50 ס"מ) ובגובה 6 אמות (=כ-3 מ'), והכהנים לא נפלו ממנו בד"כ.

עם הבסיס שעליהן והמעלות שלפניה, אינו נזכר בתורה או במקורות חז"ל. להלן נחשב את רוחב בסיסה העגול כ- 0.5 אמה, לצורך שמירת יציבותה של המנורה. כיון שכף רגלו של אדם בוגר ממוצע, היא באורך של כ- 25 ס"מ (כחצי אמה), הרי שסביר ששלושת המעלות שלפני כל מנורה, היו ברוחב של כ- 0.5 אמה כל אחת (וכרוחב המעלות בהר הבית), וכיון שהיה צריך להגיע בנוחות אל המעלות, היה צריך שתהיה יותר מחצי אמה פנויה נוספת ברצפה לכל מנורה.

לשיטת רס"ג, צורת המנורה עם הקנים היתה כחצי קשת אליפטית, כאשר מוטת המנורה המחושבת (מצפון לדרום) היתה כשתי אמות, ומחוגה המחושב (ממזרח למערב) היה כחצי אמה¹². בכל אופן, השטח שהמנורה ומעלותיה תפסו היה כ- 2 X 2.5 אמות מרובעות.

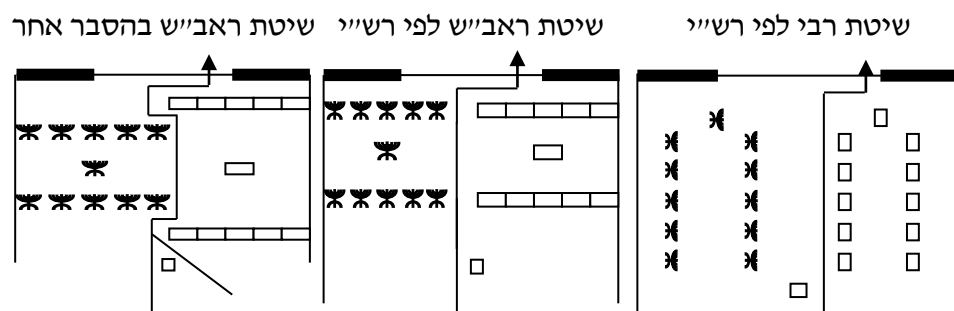
תרשים מס' 2 : שיטת רבי לפי רש"י שיטת רבי לפי הרמב"ם ורס"ג, ושיטת ראב"ש

ד. מיקום וכיוון הכלים בבית ראשון

הגמרא במנחות צח,ב ו-צט,א מבררת את מיקום וכיוון השולחנות בבית ראשון לשיטות התנאים, ומסיקה שמחמת החיוב להעמיד את כל השולחנות ברביע הצפון מערבי של ההיכל (ששטחו 10X20 אמות²), הועמדו עשרת השולחנות שהוסיף שלמה המלך, בשתי שורות מקבילות משני צידי שולחנו של משה, ככתוב במקרא¹³. מוסיפה הגמרא לברר כיצד ניתן היה להעמיד את השולחנות - לשיטת רבי עמדו כשאורכם לאורך המקדש - בשלוש שורות, כאשר נדרש רווח של לפחות 2.5 אמות בין השורות, כדי לאפשר את החלפת לחם הפנים, בלי שיימצאו שולחנות בדרום ההיכל (שכן יש 3 רווחים של 2.5 אמות ו-3 שולחנות של אמה, ויחד - 10.5 אמות). המסקנה היא, ששולחן משה לא עמד בין שתי השורות של שולחנות שלמה אלא מערבית להן, כך שנותר די רווח למעבר בין שתי השורות ובכל זאת כל השולחנות עמדו ברביע הצפון מערבי של ההיכל. אין הגמרא מבררת את אופן העמדת המנורות ברביע הדרום מערבי.

תרשים מס' 3 : מיקום וכיוון הכלים בבית ראשון

סידור הכלים בבית ראשון לשיטת רש"י היה כבתרשים מס' 3. אורך כל שלחן 2 אמות, והאורך המצטבר של 5 שלחנות צמודים לאורכם הוא 10 אמות. מוטת המנורות (המרחק מקצה לקצה) אינה נזכרת בתורה ובמקורות חז"ל. אם מוטת כל מנורה היתה כ-2 אמות (כרס"ג), הרי שמוטת 5 מנורות הינה 10 אמות. קשה לצופף את כל הכלים הללו לרוחב 20 האמה של ההיכל מצפון לדרום, לשיטת ראב"ש. רק לו היתה מוטת כל מנורה 1.5 אמה, ומוטת 5 מנורות כ- 7.5

12. על פי "פירושי רס"ג לספר שמות", בתרגום פרופ' י. רצהבי, עמ' קמו.

13. מלכים א, ז, מט. דברי הימים ב, ד, ז-ח.

אמות, אזי היה די רווח למעבר בדרום ההיכל. אולם אפשר שלשיטת הראשונים, לא עמדו שורות הכלים אלו מול אלו בקו ישר (בשונה מהמשתמע מפירוש"י במנחות צט, א), אלא ברווח שאיפשר מעבר, ורק מנורת משה עמדה לנוכח שולחן משה (כבתרשים השמאלי). לפי הסברו של רש"י לשיטת ראב"ש, בולט הניצול החלקי של השטח לצורך העמדת הכלים.

ראוי גם להזכיר שרש"י כותב¹⁴ שלשיטת ראב"ש, שורת השולחנות המערבית עמדה במרחק 2.5 אמות מכותל הטרקסין, כנראה בהנחה שהשאינו רווח זה לצורך החלפת לחם הפנים, ברם מן התורה אין חיוב לקרב את השולחנות לפרוכת ולטרקסין אלא לכתלים שבצפון ובדרום בלבד, ועוד - בברייתא דמלה"ד פ"ד כתוב שהשולחן עמד במרחק 5 אמות מהפרוכת. ברם רש"י אינו מתייחס בשום מקום בפירושו לפרק ד של הברייתא דמלה"מ¹⁵.

ברור גם שלשיטת רס"ג והרמב"ם, הסבר הגמרא שונה, ועוד נדון להלן במיקום הכלים לשיטתם.

ג. מיקום הכלים בבית שני

הרווח בין הכלים לכתלים נשמר גם בבית שני כבמשכן, למרות שרוחב המקדש היה כפול מרוחב המשכן¹⁶. ברור שהרווח אינו מעכב, שהרי בבית ראשון הועמדו שורות השולחנות במרחקים שונים מהכותל הצפוני. מדובר בקיום מרבי של הדרישה למקם את השולחן והמנורה "על צלע המשכן", כלומר על יד וסמוך ככל האפשר לכותל, ובלבד שתשמר גישה נוחה אליהם של הכהנים, לצורך החלפת לחם הפנים ודישון המנורה.

בפירושו לברייתא ביומא לג, ב, הקובעת את מיקום הכלים בבית שני, קובע רש"י¹⁷ שרווח 2.5 האמות שבין השולחן לכותל הצפוני היה מיועד לאפשר לכהנים להחליף את לחם הפנים משני צידי אורך השולחן, אולם עובדה זו מתאימה רק לשיטת רבי הסובר שהשולחן עמד לאורך הבית, בעוד שלשיטת ראב"ש השולחן עמד לרוחב הבית ולא היה צורך ברווח זה¹⁸. אין הברייתא מציינת מה היה מרחקם בפועל של השולחן והמנורה מפרוכות הטרקסין, ברם היות והן במשכן (כמפורש בברייתא דמלאכת המשכן פ"ד) והן בבית ראשון (עפ"י חישוב, כפי שיובא להלן בהסבר שיטות רבי וראב"ש לפי הרמב"ם, וכפי שעולה באותו אופן גם לשיטת רבי לפי רש"י¹⁹), עמדו השולחנות

14. מנחות צט, א, ד"ה "אלא למ"ד מזרח ומערב".

15. שלשה דברים לא ידע רש"י בגלל שפרק ד של הברייתא לא היה לפניו :

א. שהמנורה עמדה בניצב לשולחן. ב. שהמרחק של השולחן והמנורה מהפרוכת במשכן היה חמש אמות. ג. שהמזבח במשכן עמד כששפתו המזרחית מצויה על קו הרוחב של מחצית הקדש.

16. כמובא בברייתא ביומא לג, ב: "תניא : שלחן בצפון, משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה, ומנורה בדרום, משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה. מזבח ממוצע ועומד באמצע, ומשוך כלפי חוץ קימעה", וכמובא בברייתא המקבילה בירושלמי שקלים פ"ו ה"ג, עיי"ש. בפירושו לשמות כו, לה, מצטט רש"י ברייתא זו כמתירחת גם למשכן, מפני שפ"ד של הברייתא דמלה"מ לא היה לפניו, ולכן מיקום מזבח הזהב במשכן אינו נכון.

17. בד"ה "משוך מן הכותל" : "מרוחק מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה, שיעור דרך שני כהנים זה אצל זה המסדרין שתי מערכות של לחם הפנים בשבת, ומצוותו לסדרן ולסלקן יחד, וארבעה נכנסין שנים מצד זה של שלחן, לסלק את המערכה הישנה של לחם הפנים, ושנים מצד זה לסדר החדשה".

18. בברייתא דמלה"מ פ"ד מדובר במרחקים ולא ברווחים, ובדוחק ניתן להעמיד על פיה גם את שיטת ראב"ש להלן.

19. ברם לשיטת ראב"ש, לפי רש"י במנחות צט, א, ד"ה : "אלא למ"ד מזרח ומערב", הרווח בין שורת השולחנות המערבית לכותל הטרקסין היה רק 2.5 אמות. וכבר הערתי שכנראה פרק ד של הברייתא דמלאכת המשכן לא היה לפני רש"י, עיי"ש. גם הרמב"ם במשנה תורה אינו מחייב להעמיד את המזבח דווקא כשצידי המזרחי מצוי על קו מחצית הקודש (די בכך ששלושת הכלים מצויים במחצית הפנימית של הקודש), שכן אין הדבר מעכב. הרמב"ם גם אינו מזכיר שיש להעמיד את השולחן והמנורה ברווח של 2.5 אמות מהכתלים, ואפשר שאין בזה בעיניו עניין הלכתי

המערביים ביותר כשצידם המזרחי מצוי על קו הרוחב המרוחק חמש אמות מהפרכת, נראה שזה היה המרחק בפועל גם בבית שני. ברם היות שמרחק זה אינו מעכב, אין התנא של הברייתא ביומא ומקבילותיה טורח לצינו.

בסוגיה דלהלן נראה כיצד מיקום כלי המשכן והמקדש בהיכל משליך על אפשרויות המעבר בו.

ו. מסלול מעבר הכהן הגדול בהיכל ביום הכיפורים

נחלקו התנאים במשנה יומא נא,ב, לגבי מסלול הליכתו של הכהן הגדול בבית שני, בדרכו לקדש הקדשים ביום הכיפורים :

"(הכהן הגדול) היה מהלך בהיכל עד שמגיע (לפתח בצד דרום של הפרוכת החיצונית, ומשם היה נכנס) לבין שתי הפרוכות המבדילות בין הקודש ובין קודש הקודשים, וביניהן (היה חלל ברוחב) אמה (היא אמת הטרקסין). רבי יוסי אומר : לא היתה שם אלא פרוכת אחת בלבד (שפתחה בצד צפון)... (לדעת תנא קמא :) החיצונה היתה פרופה מן הדרום, והפנימית מן הצפון... (והכהן הגדול היה) מהלך ביניהן עד שמגיע לצפון. הגיע לצפון, (נכנס לקדש הקדשים, (הופך פניו לדרום. מהלך לשמאלו עם הפרכת, עד שהוא מגיע לארון".

כמו כן נחלקו התנאים בברייתא המובאת שם בגמרא, באשר למסלול מעבר הכהן הגדול בהיכל בבית שני, בדרכו לפרוכת :

"תנו רבנן : בין המזבח למנורה (דרך הדרום) היה מהלך, דברי רבי יהודה.

רבי מאיר אומר : בין שלחן למזבח (דרך הצפון).

ויש אומרים : בין שלחן לכותל (צפונית לשולחן).

בגמרא מבואר שדעת היש אומרים היא דעת רבי יוסי, הסובר שגם בבית שני הבדילה רק פרוכת אחת בין הקדש לקדש הקדשים, ושפתחה היה בצד צפון. מוסבר שהוא נוקט כרבי (במנחות צח,ב) הסובר שהשולחנות עמדו כשאורכם לאורך הקודש (=ההיכל) הן במשכן והן במקדש, ושנשמר רווח של 2.5 אמות בין השולחן לכותל הצפוני לצורך החלפת לחם הפנים, בו עבר גם הכהן הגדול בדרכו לפרוכת. רבי יהודה חולק עליו, ולדעתו היו בבית שני שתי פרוכות, והיות שפריפת הפרוכת החיצונית מצויה היתה בדרום, על כן משם נכנס הכהן הגדול אל בין הפרוכות.

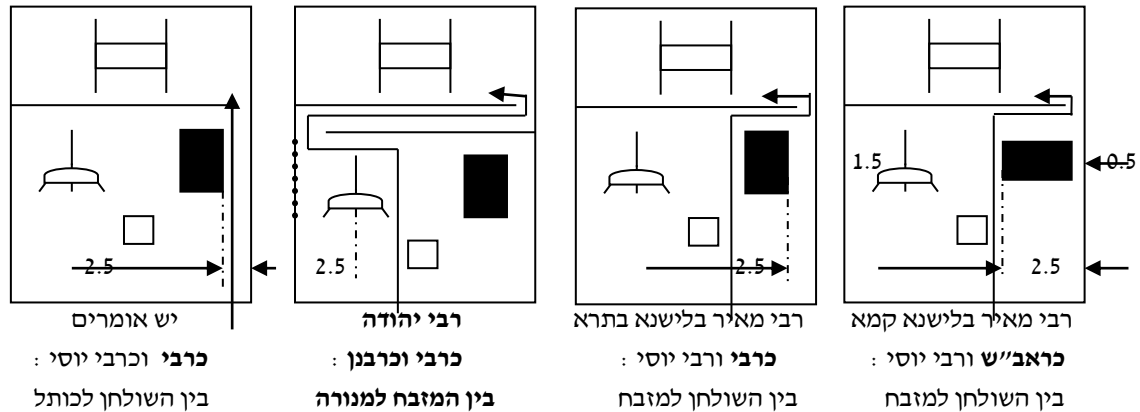
בהמשך הסוגיה נדונה דעת רבי מאיר, הסובר - כרבי יוסי - שהיתה פרוכת אחת בלבד שפתחה בצפון, ובדרכו אליה עבר הכהן הגדול בין השולחן למזבח, ומבררת הגמרא מדוע הוא חולק על שני התנאים האחרים. להסבר הדבר מובאות שתי אפשרויות, החולקות בשאלה אם רבי מאיר סובר כשיטת רבי הסובר שהשולחנות עמדו כשאורכם לאורך המשכן והמקדש, ושנשמר רווח בינם לכותל הצפוני לצורך החלפת לחם הפנים, או כשיטת ראב"ש הסובר שהם עמדו כשאורכם לרוחבו ושהם הוצמדו לכותל. לפי הלשון הראשונה סובר רבי מאיר כראב"ש, ולכן הוצמד השולחן הבודד שהיה בבית שני לכותל הצפוני, בדיוק כמו במשכן, ולא ניתן היה לעבור בינו לכותל. לפי הלשון השנייה סובר רבי מאיר כרבי, ולכן ניתן היה לעבור ברווח שבין השולחן לכותל הצפוני, אולם למרות זאת ובשונה מרבי יוסי, סובר רבי מאיר שהכהן הגדול לא עבר שם, מפני שאין זה כבוד השכינה השורה בקדש הקדשים שיהא הכהן הגדול מהלך לכל אורך הכותל הצפוני, ויהיו עיניו רואות כל אותו זמן את חלל קדש הקדשים מבעד לפתח שבפרוכת. רבי יוסי

אלא עניין טכני של צורך העבודה בלבד, ושמא כך נתפס בעיניו גם עניין מיקומו של המזבח, אך אי"כ שבה השאלה מן הברייתא דמלאכת המשכן, שהרי התנא דקדק להעמיד את המזבח כשצידו המזרחי על קו מחצית הקודש, וצ"ע.

עצמו לא חשש לכך, שכן מחמת חיבתם של ישראל, לא הצריך הקב"ה את הכהן הגדול להאריך דרכו, ואף על פי שהיה עלול לזון עיניו מקדש הקדשים, לא היה ניזוק²⁰.

מעבר הכהן הגדול לקדש הקדשים ביוהכ"פ, בבית שני, עפ"י שיטת הרמב"ם

תרשים מס' 4 : שיטות התנאים²¹

עוד מבארת הגמרא, שלפי דעת רבי יהודה הסובר שהכהן נכנס אל פתח הפרוכת בדרום, לא עבר הכהן הגדול בדרך הקצרה יותר שבין המנורה לכותל הדרומי אלא בין המזבח למנורה, כדי שלא ישחירו בגדיו אם יגע בכותל שהשחיר מעשן המנורה.

ז. מיקום ומעבר - הסבר שיטות התנאים, השוואת שיטת רש"י לשיטת הרמב"ם

1. הקשיים בהסברו של רש"י לשיטת ראב"ש

בהסברו לשיטת רבי מאיר לפי ראב"ש, בלשון הראשון בגמרא, כותב רש"י :

"שולחנות - צפון ודרום מונחין - עשר שולחנות עשה שלמה, שנאמר : "חמש מימין וחמש משמאל", ותניא במנחות צח, ב, אי אפשר לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח, שאם אתה אומר כן, מצינו שולחן בדרום, והתורה אמרה : "והשולחן תתן על צלע צפון", אלא של משה באמצע, חמש מימינו וחמש משמאלו, ופליגי בה תנאי. איכא למאן דאמר מזרח ומערב מונחין (רבי), ואיכא למאן דאמר צפון ודרום מונחין (ראב"ש).

ורבי מאיר סבירא ליה כמאן דאמר צפון ודרום ראשי שולחנות. מן הצפון לדרום היו חמש בשורה אחת - פונות ראשה של זו לראשה של זו, והשולחן אמתיים ארכו, הרי עשר אמות. ועל כרחך צריך היה לסמוך ראש השולחן הצפוני לכותל, שאם אתה מושכו להלן מן הכותל, נמצא השולחן הדרומי מקצתו יושב בדרום, שההיכל רחבו עשרים אמה, נמצא צפון שלו עשר אמה, ואי אפשר להיות כלום מן השולחן בדרום, הלכך מפקי שולחנות את הדרך ולא מתעייל ליה בין (ה)שולחן (הצפוני) לכותל.

20. רש"י גרס בגמרא : "חביבין ישראל, שלא הצריך הכתוב לשליח", ופירש : "אלא כל אחד ואחד מתפלל על עצמו, שנאמר (בתפילת שלמה המלך בחנוכת בית ראשון) : "כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם לכל עמך ישראל (אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה)" (מלכים א' ח', לח), הלכך, חביב הוא שולחן ליכנס לפומבי". אמנם התוספות ישנים ור"ח מסבירים אחרת, אך גם דבריהם אינם נהירים (לא ברור הקשר ליוה"כ ולפעמוני הכהן הגדול), עיי"ש בדבריהם, ואכמ"ל. ברם אפשר שנתחלפה האות א' ב-צ', וצריך להיות כתוב בגמרא : "חביבין ישראל שלא האריך הכתוב לשליח...", וכוונת הדברים היא כמו שכתבנו.

21. הארון המשוורטט בתרשימים לא היה בפועל בבית שני. הוא צויר רק כדי לציין ששם היה מקומו בבית ראשון כמו במשכן. יש לזכור שרוחב ההיכל היה 20 אמה והמזבח במרכזו ברוחבו, ולא הוקפד על היחסים, כדי להכניס את ארבעת התרשימים זה בצד זה.

ואם תאמר, אף בין המזבח לשולחן אין דרך, שהרי המזבח באמצע ההיכל, וראש השולחן הדרומי סמוך למזבח, הא אמרן בפרק אמר להם הממונה, שאין המזבח מכוון כנגד השולחן אלא משוך קימעא כלפי חוץ (ועל כן אפשר שהשאירו רווח שמאפשר מעבר שם ולא רווח מועט, ומוזר שאין רש"י מתייחס למנורות, וצ"ע).

הסברו של רש"י מעלה מספר קשיים :

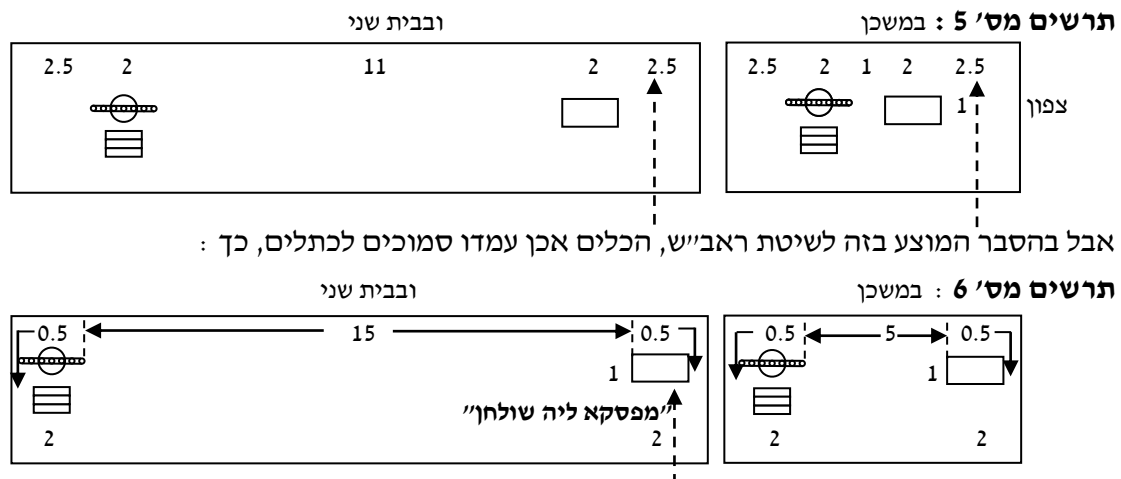
א. מה הכריח את רש"י לסבור שגם לשיטת ראב"ש הותירו רווח של **לפחות** 2.5 אמות בין הכלים לכתלים **בבית שני**, הרי הוא עצמו הסביר שרווח זה נדרש למעבר הכהנים לצורך החלפת לחם הפנים (ואיננו גזירת הכתוב), ואילו לשיטת ראב"ש הסובר שהשולחנות עמדו לרוחב הבית, לא היה צורך ברווח שכזה, והצמידו את השולחן לכותל (ולהזכיר : בגלל סברתו זו העביר רש"י את הדיון בלשון הראשון **לבית ראשון**, שכן אם יש רווח של 2.5 אמות בין השולחן לכותל, הוא אינו חוסם את המעבר שם !)?

ב. לו אכן דיבר רבי מאיר על **בית ראשון**, היה עליו לומר שעל הכהן הגדול לעבור בין המנורות למזבח (בדרום בלבד, עיין בתרשים מס' 3 לעיל) ולא בין השולחן למזבח, שכן זה המסלול הקצר יותר אל הפרוכת. כמו כן, היה ראוי לומר בגמרא : ומפסקיה ליה **שולחנות**, ולא - "ומפסקא ליה **שולחן**". ועוד, לו אכן דיבר רבי מאיר בלשון הראשון על **בית ראשון**, ראוי היה לומר : **לעולם - בבית ראשון**, ולא : **"לעולם - כרבי יוסי סבירא ליה"**, שכן מוסכם שבבית ראשון היתה פרוכת אחת בלבד בכותל הטרקסין שפתחה בצד צפון שלה. ועוד, לדברי רש"י, רבי מאיר מדבר על בית ראשון, ואילו רבי יהודה מדבר על בית שני, ואם כן אין ביניהם שום מחלוקת.

ג. ועוד ועיקר, **הדרך הקצרה ביותר** אל **צפון** הפתח בכותל הטרקסין **בבית ראשון** היתה בין השולחנות למזבח ולא בינם לכותל (לולא חסמו השולחנות את המעבר, ראה תרשים 3), אם כן בלאו הכי ראוי היה שהכהן יעבור שם, אם כן מדוע מבררת הגמרא את אפשרות המעבר ליד הכותל ?

ד. השחרת הבגדים במעבר בין המנורה לכותל לשיטת רבי יהודה **לפי רש"י**, אינה הכרחית, שכן רש"י עצמו קבע שב- 2.5 אמות יכולים לעבור **שני** כהנים (2.5 אמות הן כ- 112 ס"מ, אפילו אם אמה היא כ- 45 ס"מ בלבד, ורוחב אדם כאמה ורבע, כלומר כ- 56 ס"מ, ויש רווח מכל צד של כ- 28 ס"מ. השווה : רוחב של דלת ממוצעת בימינו : כ- 70 ס"מ בלבד).

בכל אופן, לשיטת רש"י, כך עמדו הכלים במשכן ובבית שני לשיטת ראב"ש :

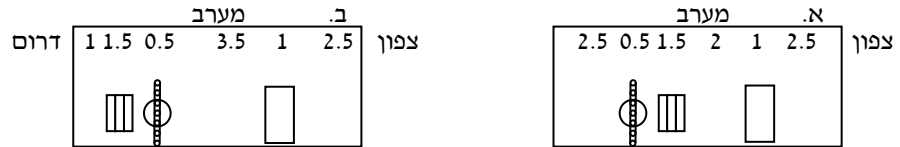

אך עלינו להוכיח שהמנורה עמדה כשקניה עומדים בכיוון ניצב לאורך השולחן גם לשיטת רבי, כדי לאמת את הסבר הרמב"ם, לפיו "המנורה" מוגדרת כקנה האמצעי שפי נרו למערב.

2. שיטת רבי

שיטת רש"י: לשיטת רש"י, קני המנורה עמדו לאורך המשכן ממערב למזרח.

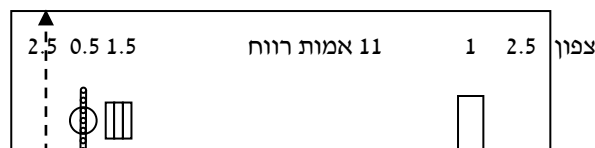
תרשים מס' 7:

אילו היו המעלות עומדות מצפון למנורה (כבתרשים מס' 7א), לא היה נותר רווח של 2.5 אמות מצידו הדרומי של השולחן עד למעלות המנורה. על כן היה צריך להעמיד את המעלות דווקא בין המנורה לכותל הדרומי (תרשים 7ב). בבית שני הכלים עמדו באותו מרחק מהכתלים כמו במשכן ורק הרווח ביניהם גדל בעשר אמות. היה ניתן להעמיד את המעלות גם מצידה הצפוני של המנורה, בלי להפריע להחלפת לחם הפנים, כך שלא היה צריך להיות חשש שמא בעת המעבר בין המנורה לכותל הדרומי, ילכלך הכהן הגדול את בגדיו באפר הדבוק לקיר שמקורו בעשן המנורה העומדת בסמוך. מתוך העובדה שהגמרא דוחה את אפשרות המעבר הזו, בצירוף העובדה שהמרחקים מהכתלים בבית שני נשמרו בפועל כמו במשכן, יש להוכיח שלשיטת רבי, לא היה רווח של 2.5 אמות מהכותל הדרומי למנורה, אלא רווח צר יותר, ושלא כרש"י.

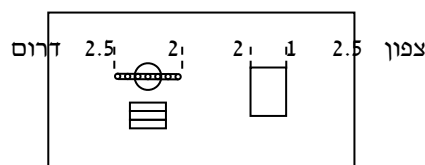
נראה שרש"י סובר שמדובר בחשש שמא אפילו אם יהיה הרווח גדול, יעבור הכהן הגדול סמוך לכותל ויגע בו וילכלך בגדיו, ברם זהירים היו הכהנים וידעו להימנע מלכלוך בגדיהם, על כן אם היה הרווח מכל צד של הכהן יותר מחצי אמה, בנקל יכול היה לעבור שם, ורק אם היה הרווח מכל צד שלו שמינית אמה בלבד היה סיכון סביר למגע בכותל (בהתחשב בכך שהכהן עבר שם ביום הכיפורים עשר פעמים), אף כי גם ברווח זה ניתן לעבור בזהירות מרובה בלי לגעת בכותל.

תרשים מס' 8:

ההסבר על פי שיטת הרמב"ם במשנה תורה

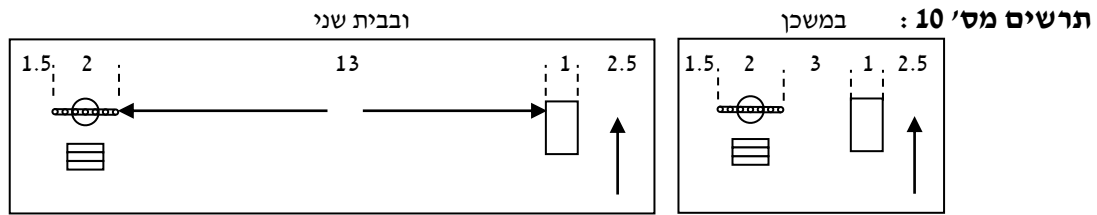
לפי שיטת הרמב"ם ורש"י, לשיטת רבי - קני המנורה עמדו לרוחב המשכן. היה צריך להשאיר רווח של 2.5 אמות בין השולחן לכותל הצפוני (יחד 3.5 אמות), וגם להרחיק את המנורה (שמוטת קניה כ- 2 אמות) 2.5 אמות מהכותל הדרומי. אילו היתה הכוונה לקנה הדרומי שלה (והמנורה יחד עם הרווח תופסים 4.5 אמות), היה נשאר רווח של 2 אמות בלבד בין השולחן למנורה (תרשים מס' 9), וברוח כזה אי אפשר לשני הכהנים עם לחם הפנים לעבור מדרומו של השולחן.

תרשים מס' 9:

לכן הכרחי היה שהרווח בין קנה המנורה הדרומי לכותל הדרומי יהיה רק 1.5 אמות, והרווח של 2.5 אמות מהכותל הדרומי, יימדד אל הקנה המרכזי של המנורה, כך שנותר רווח של 3 אמות בין

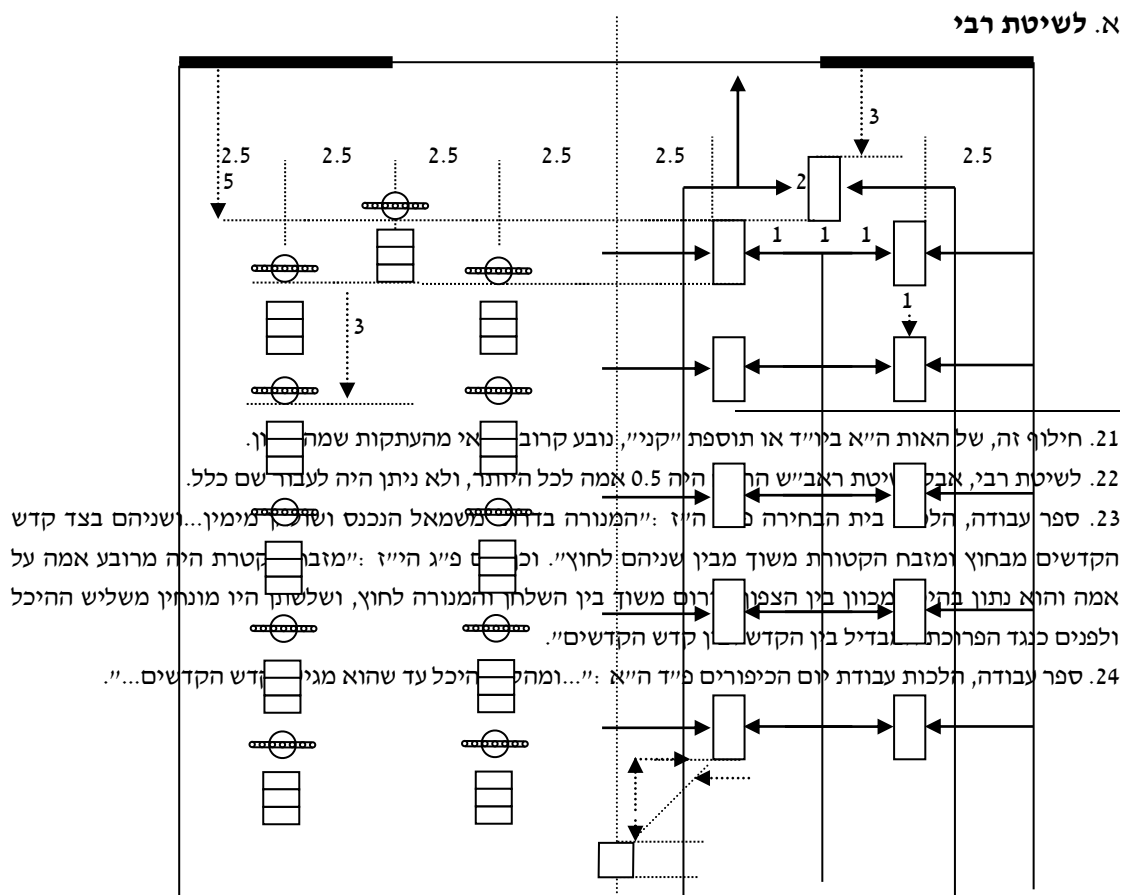
השולחן והמנורה. לפי זה, יש לגרוס בברייתא דמלאכת המשכן בפרק ד' - "מן הקרשים בדרום עד קנה המנורה", ולא כבכתבי היד ובדפוסים שלפנינו - "עד קני המנורה"²².

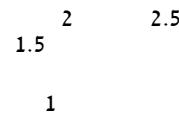

גם בבית שני, הותירו רווח של 1.5 אמה בלבד בין קנה המנורה הדרומי לכותל הדרומי²³, ולא ניתן היה לכהן שרוחבו כ-1.25 אמה לעבור ברווח זה (רווח של 0.125 אמה מכל צד) בלי להסתכן בכללך בגדי הכהונה מהאפר הדבוק לכותל, ומכאן שרק שיטה כזו תואמת לנאמר בגמרא. מאידך, אין הרמב"ם מחייב להעמיד את הכלים דווקא ברווח של 2.5 אמות מהכתלים או במרחק מסוים מהטרקסין²⁴, ואינו קובע מסלול מחייב למעבר הכהן הגדול בדרכו להיכנס אל קודש הקודשים ביום הכיפורים²⁵, מפני שאין מדובר בחיוב מן התורה אלא באופן שבו הכהנים העמידו את הכלים בפועל. אולם בהנחה שבבית העתיד יידעו היכן לבנות את כותל הטרקסין, תהיה בפתחו רק פרוכת אחת כבבית ראשון, וכניסת הכהן הגדול תהיה בצד צפון שלה ובדרך הקצרה ביותר, אין בכך בעיה בין אם יהיה שולחן אחד ובין אם יהיו אחד עשר שולחנות, כי הכהן יעבור בין השולחן היחיד למזבח (כרבי מאיר, שכן צריך להיכנס מימין הפתח בכותל הטרקסין ולא מימין פרוכות הטרקסין כבבית שני, וזו הדרך הקצרה ביותר) או בין שורת השולחנות הדרומית למזבח, שכן זה המסלול הקצר ביותר.

ח. ההיכל והכלים בבית ראשון לשיטות התנאים על פי הרמב"ם ורס"ג

א. לשיטת רבי

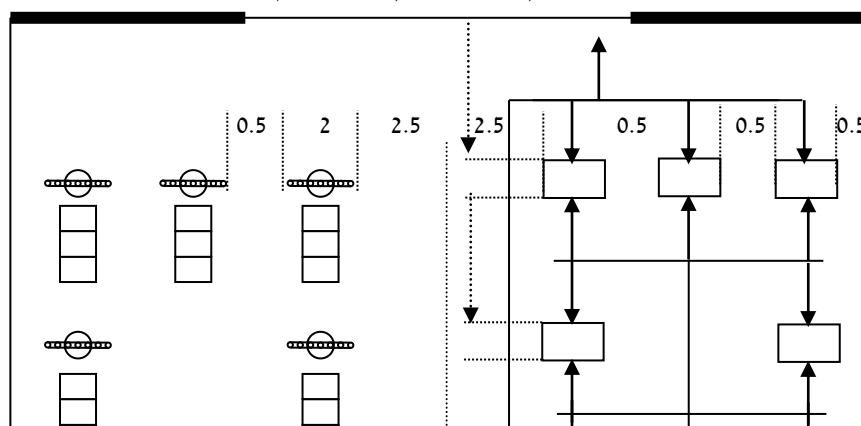

כדי לאפשר מעבר נוח בגישה אל כל השולחנות, נשמר רווח של 2.5 אמות משני צידיהם. כדי לאפשר מעבר בין המזבח לשולחן הדרומי מזרחי, עמד שולחן זה במרחק 2.5 אמות מקו מחצית ההיכל לאורכו, ובמרחק זהה ממרכז ההיכל ברוחבו. הרווח בין שולחן משה לכותל הטרקסין היה 3 אמות (כבמשכן). כל מנורה (שקוטר בסיסה כחצי אמה) עמדה מול חצי האמה המזרחית של השולחן שכנגדה. הרווח בין שורת השולחנות הצפונית לכותל הצפוני היה 2.5 אמות. הרווח בין השורה הצפונית לדרומית היה 3 אמות. הרווח בין השולחנות בכל שורה היה אמה. הקנים האמצעיים של שורת המנורות הדרומית, עמדו במרחק 2.5 אמות מהכותל הדרומי, והקנים האמצעיים של שורת המנורות הצפונית, עמדו במרחק 5 אמות מהם ובמרחק 2.5 אמות מאמצע ההיכל. בין המנורות בכל שורה היה רווח של 2.5 אמות ובו עמדו המעלות.

ב. הסבר חדש לשיטת ראב"ש לגבי בית ראשון.

שורת השולחנות הצפונית עמדה ברווח של 0.5 אמה מהכותל הצפוני, והרווח בינה לשולחנו של משה שעמד ליד השולחן המערבי בה היה ג"כ 0.5 אמה וכן בינו לשולחן המערבי בשורה הדרומית, כך שנותר רווח של 2.5 אמות בין השורה הדרומית לקו מרכז ההיכל. בין כותל הטרקסין לשלשת השולחנות המערביים היה רווח של 2.5 אמות, והרווח בין שולחן לשולחן בכל שורה היה גם כן 2.5 אמות, ואורך כל שורה היה 15 אמה, כך שהשורות הסתיימו במזרח במרחק 2.5 אמות מקו מחצית אורך ההיכל, ונותר רווח מספיק בין השולחן הדרום מזרחי למזבח (השולחן עמד ברווח 1.5 אמה לאורך וברוח 2 אמות לרוחב מהמזבח כך שבאלכסון היה רווח של 2.5 אמות בדיוק, המספיק למעבר עם לחם הפנים). שורת המנורות הדרומית עמדה ברווח של 0.5 אמה מהכותל הדרומי, כך שהקנה האמצעי היה מרוחק ממנו 1.5 אמות, ובין המנורות לרוחב ההיכל היה רווח של חצי אמה, כך שבין שורת המנורות הצפונית לקו מרכז ההיכל נותר רווח של 2.5 אמות. בין המנורות בכל שורה לאורך ההיכל, היה רווח של 3 אמות בהן עמדו המעלות (חצי אמה יותר מאשר לשיטת רבי), כך שאורך כל שורה עם הרווחים היה 15 אמה.

שורות השולחנות והמנורות עמדו לאורך ההיכל, אך כל שולחן ומנורה עמדו לרוחבו.

2.5

1

1.5

5

3.5

2

1.5 2.5

1

אולם הסבר כזה מצריך בעצמו הסבר :

אמנם מפשט מהלך הגמרא במנחות צח, ב ו-צט, א וכפי שרש"י הסביר, נראה כאילו שראב"ש סובר שהשולחנות עמדו **בזה אחר זה**, כשאורכם מצפון לדרום וגם הם עצמם עומדים ב-3 שורות מצפון לדרום, אולם באופן זה (כהסבר רש"י), גם אילו היה ניתן לצופף כך את השולחנות והמנורות, הם היו עומדים בשורות אלו מול אלו, והמעבר בהיכל היה חסום לגמרי.

לכן נראה לומר שלמרות שבשאלות הראשוניות בדיון בגמרא במנחות צח, ב, העמדת שורות השולחנות לשיטת ראב"ש היתה מצפון לדרום, ולא רק כל שולחן בפני עצמו הועמד לרוחב ההיכל אלא גם השורות עצמן, הרי שכל זה היה רק **בהווא אמינא** (בבירור הבסיסי), שהרי כבר קודם לתשובת הגמרא "תרי דרי נינהו", "ידעה" הגמרא שהיו שתי שורות, שהרי כבר מהפסוקים בנ"ך, למדים שהיו חמשה שולחנות מימין לשולחנו של משה וחמשה משמאלו.

אולם לאחר שהגמרא ענתה שהיו שתי שורות מקבילות ולא המשכיות לשולחנו של משה, אין עוד הכרח לומר ששתי השורות עליהן מדברת הגמרא, עמדו דווקא לרוחב ההיכל (כפירש"י), ואפשר שגם לשיטת ראב"ש, עשרת השולחנות עמדו **בזה אחר זה** בשתי שורות **לאורך** ההיכל ושולחן משה ביניהם, ומסכים ראב"ש ש"כל הכלים שהיו במקדש - עמדו (בשורות) לאורכו של בית", אך **כל כלי כשלעצמו עמד לרוחב הבית**.

על פי זה גם מובן מדוע חלקו רבי וראב"ש בברייתא רק לגבי כיוון עמידת השולחנות ולא לגבי כיוון עמידת המנורות, שכן לגבי כיוון עמידת כל מנורה הם הסכימו שהקנים עמדו מצפון לדרום, וכן הם הסכימו ששורות המנורות עמדו לאורך המקדש, כך שמחלוקתם מצומצמת לכיוון עמידת כל שולחן כשלעצמו (ורק באופן משני לגבי מרחק הכלים זה מזה ומהכתלים).

לא הועלתה בגמרא שום שאלה לגבי חסימת המעבר לשיטת ראב"ש, וברור שהמעבר היה פנוי גם לשיטתו. בהסבר כזה גם ניתן היה להעמיד **כל** מנורה נוכח השולחן שכנגדה, כציווי התורה, ובעיקר - **כל** שטח ההיכל נוצל להעמדת הכלים, בדיוק מתמטי ובאופן מרווח דיו לצורך העבודה.

ט. סיכום

- א. בפועל, העמדת הכלים במשכן ובמקדש בוצעה תמיד באופן המושלם ביותר האפשרי. גם בבית שני בו היו רק שולחן אחד ומנורה אחת, שמרו על מרחקם מהכתלים ומהפרוכת כמו במשכן למרות שהמקדש היה רחב וארוך פי שנים מהמשכן.
- ב. לפי שיטת רס"ג והרמב"ם בהסבר שיטת רבי לגבי כיוון עמידת המנורה, לפיה "המנורה" מוגדרת כקנה האמצעי בלבד, נתבארה היטב סוגיית מעבר הכהן הגדול בהיכל ביום הכיפורים בבית שני, והוסרו הקשיים הקיימים בשיטת רש"י.
- ג. גם סוגיית מיקום השולחנות והמנורות בבית ראשון נתבארה ללא דוחק ובדיוק מתמטי, וללא כל קושי לגבי מעבר הכהנים בין הכלים, ונצטמצמה המחלוקת במציאות בין התנאים לכיוון עמידת כל שולחן כשלעצמו בלבד.
- יהי רצון שייבנה בית המקדש במהרה בימינו, וישיבו הכוהנים את הכלים למקומם, וישבו הם לעבודתם, ותערב מנחת יהודה וירושלים לפני אדון כל כימי עולם וכשנים קדמוניות, אמן.